

Keywords: professional world view, educational technologies, personality oriented technology, active socialpsychological cognition.

Відомості про автора:

Кононова Марина Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, meershaum@mail.ru, meershaum@ukr.net

Перетятко Лариса Георгіївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, bilin19@gmail.com

Information about the authors:

Kononova Marina – candidate of psychological sciences, assistant professor of special education and social work of the Poltava national pedagogical university of the name of V.G. Korolenko, meershaum@mail.ru, meershaum@ukr.net

Peretiatko Larisa – candidate of psychological sciences, associate professor of psychology of the Poltava national pedagogical university of the name of V.G. Korolenko, bilin19@gmail.com

Статтю подано до друку 22.06.2017.

УДК 159.98

© В. У. Кузьменко, 2017

В. У. Кузьменко (м. Київ)

ДІАГНОСТИКА ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОДИН УЧАСНИКІВ АТО ТА ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Кузьменко В. У. Діагностика індивідуально-психологічних особливостей розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО та внутрішньо-переміщених осіб. Обґрунтовано актуальність дослідження індивідуально-психологічних особливостей розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО та переселенців. Здійснено теоретичний аналіз наукових досліджень з проблем стресу та психологічних травм у дітей. Схарактеризовано мету та етапи дослідження, серед яких виділено діагностичний, формувальний та контрольньо-оцінювальний. Представлено методика діагностики індивідуальних особливостей розвитку дітей та авторський опитувальник. Презентовано результати пілотного опитування психологів дошкільних закладів, в яких визначено позитивні та тривожні особливості розвитку дітей з родин вказаної категорії. Доведено, що перенесена дітьми психотравма може спричинити виникнення як негативних, так і мобілізацію позитивних особистісних ресурсів. Серед своєрідних позитивних особливостей розвитку дітей вказаних категорій психологи найчастіше відзначають прояви турботливості, активності, патріотизму, відповідальності. Показано, що серед тривожних особливостей розвитку досліджуваних дітей переважають порушення емоційної (розлади настрою, сну, наявність страхів, плаксивість), когнітивної (розсіяність) та комунікативної сфер (замкненість, агресивність, впертість, недовіра до оточуючих). Доведено, що діти, які пережили психотравму, потребують емоційної підтримки дорослих, налагодження стосунків з однолітками, індивідуального підходу, змістовної взаємодії з батьками, активізації здібностей та духовного потенціалу.

Ключові слова: діагностика, психотравма, переселенці, учасники АТО, стрес, фобії, індивідуальні особливості, розвиток, дошкільний вік.

Постановка проблеми. Найскладніший за період незалежності України період, умови, викликані анексією Криму та антитерористична операція на Донбасі, суттєво вплинули на всі соціальні інституції, зокрема сім'ю та її наймолодших членів. Визнано, що зміни, які відбулися в житті всіх громадян України, незалежно від місця їх проживання, боляче зачепили й найменших, найуразливішу категорію громадян – дітей. Діти дошкільного віку з родин учасників АТО та ВПО пережили психологічну травму, унаслідок чого потребують додаткової психологічної допомоги з боку психологів та педагогів. Перенесена психотравма може спричинити виникнення негативних психічних проявів (нервово напруження, тривожність, стресові розлади, фобії, образливість, замкненість, агресивність, жорстокість тощо). Однак, ми припускаємо, що можливим наслідком посттравматичного симптомокомплексу можуть бути прояви протилежного спрямування – активізація внутрішніх захисних механізмів, підвищення рівня самосвідомості та саморегуляції поведінки, пришвидшення процесів ієрархізації цінностей, формування життєвих смислів та світоглядних уявлень. Задля їх включення необхідно застосувати методіку психолого-педагогічного супроводу, що включає ряд технологій: моніторингу та урахування індивідуальних відмінностей, активізації духовного та творчого потенціалу, здібностей, соціально-морального, національно-патріотичного виховання. Запровадження даної методіки розглядаємо як оптимізуючий та адаптуючий фактор успішного розвитку та виховання дітей дошкільного віку, які пережили психотравмуючі події.

Аналіз наукових досліджень. Зарубіжними та вітчизняними психологами здійснено вагомий внесок у дослідження проблем стресу та психологічних травм у дорослих та дітей дошкільного віку (М.Буянов, О.Захаров, В.Панок, Н.Пезешкіан, С.Сельє, Т.Титаренко). Ці та інші автори ґрунтовно вивчали питання виникнення страхів та тривожності у дітей, емоційних розладів, прояву агресивності та жорстокості, замкненості. Сучасні автори підтверджують наявність своєрідних проблем, притаманних дітям з родин учасників АТО та переселенців [1;5;6].

До основних проблем, які можуть спостерігатися у дітей-переселенців, відносять: 1) порушення когнітивних процесів (погіршення пам'яті, труднощі концентрації уваги, розлади мислення); 2) невротичні реакції (стресове виснаження, фобічні реакції, порушення сну й апетиту); 3) функціональні розлади (регрес поведінки та психосоматичні розлади); 4) емоційні та поведінкові порушення (реакції протесту, підвищена плаксивість та капризність, часті зміни настрою); 5) проблеми, пов'язані зі спілкуванням (не сформованість адекватних соціально-комунікативних навичок, страх і недовіра або агресія і дратівливість стосовно оточення, можлива надмірна залежність від думок оточуючих); 6) порушення взаємовідносин в сім'ї, коли зміна соціальної ситуації та обов'язків у сім'ї змушує дітей «включатися» в дорослі проблеми (до яких вони можуть бути не готові) [1; 5; 6]. Зауважимо, що у цих дослідженнях увага фокусується лише на проблемних аспектах розвитку дітей, проте майже не вивчаються особистісні ресурси та позитивні якості, що мають стати тими внутрішніми механізмами, що забезпечують ефективне подолання психотравмуючих подій.

Вченими розроблено систему ефективних психотерапевтичних занять з використанням казкотерапії, арттерапії, музикотерапії (І.Вачков, Г.Вебер, Д. Карачевський, І.Кучера, Н. Пезешкіан, К. Шеффлер, Б.Хеллінгер) [1; 2; 5; 6]. Розроблено та обґрунтовано систему ключових положень щодо консультування батьків з метою оптимізації стилю родинного виховання (І.Бех, О.Кононко, В.Кузьменко, Ю.Приходько, Н.Ньюкомб). Водночас у світовій та вітчизняній психології не проводилось досліджень, присвячених вивченню специфічних особливостей розвитку та виховання дітей дошкільного віку з родин учасників АТО і внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, недостатньо вивчені особливості перебігу психологічної травми, її наслідки, особливості прояву посттравматичного симптомокомплексу, механізми активізації

психологічних захистів на етапі дошкільного дитинства. У психологічній науці не встановлено оптимізуючі ресурси особистості, що допомагають подолати психологічну травму такого характеру та вибудувати гармонійну картину світу. Аналіз досліджень свідчить, що ресурси індивідуального психолого-педагогічного супроводу недостатньо використовуються для вирішення сучасних завдань, зокрема пов'язаних зі станом виховання і розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО і внутрішньо-переміщених осіб (ВПО).

Метою даної статті є: представити результати першого етапу діагностичної частини дослідження, спрямованого на вивчення загальних тенденцій розвитку та виховання дітей з родин учасників АТО та ВПО.

Виклад основного матеріалу та результати досліджень. Загальною метою дослідження є: розробка, апробація та запровадження методики психолого-педагогічного супроводу, в якій будуть інтегровані технології моніторингу та урахування індивідуальних відмінностей, технології активізації психологічних захистів й духовного та творчого потенціалу, актуалізації здібностей, технології соціально-морального, національно-патріотичного виховання та інших, що сприятиме успішній адаптації та реабілітації дітей з родин учасників АТО і ВПО та гармонізації їхнього розвитку. Загалом дослідження складається з трьох етапів.

Перший етап дослідження присвячено діагностиці індивідуальних особливостей розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО і ВПО, сім'ї і сімейного виховання, розробленню та апробації методики застосування технологій психолого-педагогічного супроводу виховання і розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО і ВПО; підготовці навчально-методичного посібника для студентів, психологів і педагогів, які працюють з дітьми з родин учасників АТО та ВПО, методичних рекомендацій для батьків.

На другому етапі планується здійснити обґрунтування методики підготовки майбутніх вихователів та психологів ДНЗ до застосування технологій психолого-педагогічного супроводу виховання і розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО і ВПО; розробити програми навчальних курсів.

На третьому етапі планується експериментально перевірити ефективність розробленої методики підготовки майбутніх вихователів та психологів ДНЗ до застосування технологій психолого-педагогічного супроводу виховання і розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО і ВПО.

Організація діагностично-аналітичного етапу дослідження.

1 етап. Первинне вивчення загальних тенденцій розвитку та виховання дітей з родин військовослужбовців зони АТО та внутрішньо-переміщених осіб (ВПО). Методи діагностики: опитувальник для психологів ДНЗ «Вивчення загальних тенденцій розвитку та виховання дітей з родин військовослужбовців зони АТО та внутрішньо-переміщених осіб» (Розробники: В.Кузьменко, І.Луценко).

2 етап. Вивчення індивідуальних особливостей розвитку та виховання дітей з родин військовослужбовців зони АТО та внутрішньо-переміщених осіб (ВПО). Методи діагностики: цілеспрямоване спостереження (розробник програми В.Кузьменко), анкета для батьків (розробник Т.Мельничук).

3 етап. Поглиблене вивчення індивідуальних особливостей розвитку та виховання дітей з родин військовослужбовців зони АТО та внутрішньо-переміщених осіб (ВПО). Методика «Історія індивідуального розвитку» (розробник В.Кузьменко), особливостей сімейного виховання (розробник Т. Мельничук), методи вивчення емоційного розвитку (розробник В.Гальченко).

Пілотне опитування було проведено у 16 ДНЗ Шевченківського району міста Києва. Загальна кількість досліджуваних дітей – 206 дошкільників. Аналіз результатів опитування показав, що найбільш вразливими психотравмуючими подіями для дітей дошкільного віку з

родин учасників АТО виявились: розлука з близькими (36, 5%); поранення близьких (13%); переселення (11, 5%); стрілянина (1%); смерть батька (1%); контузія (0,5%); пожежа(0,5%); розлука з батьком (0,5%); ночівля в бомбосховищі (0,5%).

Найбільш вразливими психотравмуючими подіями для дітей дошкільного віку з родин переселенців виявились: переселення (31,5%); розлука з рідними (27,5%); зміна звичного оточення (4,5%); пожежа (1,5%); вибухи (1%).

Аналіз результатів стосовно розвитку дітей з родин учасників АТО дає підстави стверджувати, що ці діти мають ряд своєрідних, яскраво виражених особистісних властивостей. Серед найбільш виражених позитивних особливостей розвитку, притаманних дітям з родин учасників АТО, психологи ДНЗ називають: турботливість (32,5%); активність(19,5%); патріотизм (21%); відповідальність (17%); впевненість (16,5%); уважність (5,5%); дисциплінованість (4,5%); організованість (4%); мотивація досягнення успіху (4%); самостійність (3%); відкритість (3%); співчутливість (0,5%). Серед найбільш виражених тривожних особливостей розвитку дітей з родин учасників АТО психологи ДНЗ називають: мінливість настрою (32,5%); розсіяність (21%); страхи (20%); порушення сну(16%); агресивність (14,5%); вразливість(10%); замкненість (5%); тривожність (4,5%); недовіра до інших, прагнення до емоційної близькості з батьками, впертість (2,5%); плаксивість (2%); егоцентризм (1,5%). При цьому психологи зазначають, що загалом досліджувані діти розвиваються відповідно віковим нормам (11,5%), але потребують постійної уваги та співучасті дорослих в їх діяльності, що додає впевненості, забезпечує емоційну підтримку та врівноважує дитину.

Аналіз даних стосовно розвитку дітей з родин переселенців показав, що ці діти також мають виражені своєрідні особливості як позитивного, так і негативного спрямування. Серед своєрідних позитивних особливостей розвитку дітей з родин переселенців психологи найчастіше називають: турботливість (26,5%); активність (16%); патріотизм (13,5); організованість (12%); уважність (11,5%); відповідальність (11,5%); самостійність (7,5%); дисциплінованість (7%); відкритість (6,5%);впевненість (4,5%); мотивація досягнень (4,5%); наполегливість (4,5%); самосвідомість (2,5%); співчутливість (1,5%). Серед тривожних особливостей, притаманних розвитку дітей з родин переселенців, психологи ДНЗ називають: мінливість настрою (17%); замкненість (12%); страхи (11,5%); розсіяність (8,5%); порушення сну (6%); агресивність (5,5%); тривожність (4,5%); прагнення до емоційної близькості з батьками (2,5%); впертість (2,5%); недовіра до інших(2%); егоцентризм(1,5%); плаксивість (1,5%). Як свідчать результати опитування, найбільш вираженими є порушення емоційної сфери (настрою, сну, наявність страхів, плаксивість) та комунікативної (замкненість, агресивність, впертість, недовіра до оточуючих, егоцентризм).

У своїх відповідях психологи відзначають, що ряд особливостей є спільними як для дітей з родин учасників АТО, так і переселенців. Так, ієрархія цих властивостей виглядає наступним чином: активність (30,5%), патріотизм (24%); відповідальність (12%), самостійність (10%), самосвідомість (9,5%); організованість (7%); мотивація досягнень (6,5%);впевненість, відповідальність (6%); уважність(5%); дисциплінованість (4%); співчутливість (2,5%). Серед тривожних якостей, притаманних обом групам досліджуваних, відзначено: мінливість настрою (32,5%); розсіяність (21%); страхи (20%); порушення сну (16%); агресивність (14,5%); замкненість(5%); тривожність (4,5%); недовіра до інших, прагнення до емоційної близькості з батьками, впертість (2,5%); плаксивість (2%); егоцентризм (1,5%). Отже, на перших місцях у переліку позитивних опинились такі особистісні якості, як активність, патріотизм та відповідальність, серед тривожних переважають порушення емоційної сфери (мінливість настрою, розсіяність, страхи, порушення сну, тривожність), когнітивної (розсіяність) та комунікативної (недовіра, агресивність). Опитувані психологи підкреслюють, що усім

досліджуваним дітям також властиво те, що вони потребують більше уваги з боку дорослих та більше проявів тепла та любові, страхи у таких дітей, як правило, наявні, але якщо з ними працювати, то минають. Психологи підкреслюють, що діти з родин АТО та ВПО потребують індивідуального підходу в процесі виховання та навчання, особливої уваги педагогів; їм притаманне недовірливе ставлення до дорослих, закритість, уникання взаємодії з дітьми у групі, вони важко адаптуються до нового місця проживання, сумують за родичами. Зазначають, що освітні заклади мають проводити інформаційно-просвітницьку роботу з батьками, спрямовану на формування толерантності, поваги до культури, історії, мови, звичаїв, та традицій як українців, так і представників різних національностей за участю фахівців.

Висновки. Діти дошкільного віку з родин учасників АТО і внутрішньо переміщених осіб пережили психологічну травму, що потребує моніторингу їхнього психічного стану, надання їм спеціальної психолого-педагогічної допомоги, виявлення індивідуальних особливостей розвитку як позитивного, так і негативного характеру. Пілотне опитування показало, що досліджуваним дітям притаманні певні позитивні властивості особистісного спрямування, це перш за все – турботливість, активність, патріотизм та відповідальність, серед тривожних переважають порушення емоційної сфери (мінливість настрою, розсіяність, страхи, порушення сну, тривожність), когнітивної (розсіяність) та комунікативної (недовіра, агресивність, замкненість). Психічний стан цих дітей передбачає проведення спеціальної роботи, спрямованої на подолання наслідків психотравми, більшої уваги з боку дорослих, емоційної підтримки, налагодження стосунків з оточуючими. Зазначено, що необхідним є подальше поглиблене вивчення індивідуальних особливостей розвитку даної категорії дітей. Вирішення проблеми успішного виховання і розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО і ВПО можливе шляхом комплексної реалізації індивідуального підходу та запровадження методики психолого-педагогічного супроводу з метою активізації їх духовного та творчого потенціалу, здібностей, соціально-морального, національно-патріотичного виховання.

Перспективи подальших розвідок. Подальша робота буде спрямована на аналіз даних пілотного опитування, що стосується особливостей виховання дітей дошкільного віку з родин учасників АТО та переселенців, а також поширений аналіз результатів опитування усіх експериментальних дошкільних закладів з різних міст України. Крім цього, планується проведення наступних етапів діагностичної роботи, спрямованої на поглиблене вивчення індивідуальних особливостей розвитку та виховання дітей вказаних категорій та розробку на цій основі програми психолого-педагогічного супроводу розвитку дітей з родин учасників АТО та ВПО.

Література

1. Бочкор Н. П. Соціально-педагогічна робота з дітьми у конфліктний та пост конфліктний період: метод. реком. / Н.П. Бочкор, Є.В. Дубровська, О.В. Залеська та ін. – К. : МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. – 84 с.
2. Ильин Е.П. Психология индивидуальных различий. – СПб.: Питер, 2004. – 556 с.
3. Кузьменко В.У. Развитие индивидуальности дитини 3-7 років: Монографія. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005. – 453 с.
4. Отич Д.Д. Критерії класифікації стратегій долаючої поведінки в психології // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. – Серія 12. – № 31 (55). – С. 61 — 67.
5. Синопис діагностичних критеріїв *DSM-V* та протоколів *NICE* для діагностики та лікування основних психічних розладів у дітей та підлітків / перекл. з англійської;

упор. та наук. ред. Леся Підлісецька (Серія «Психологія. Психіатрія. Психотерапія»). – Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2014. – 112 с.

6. Щербатих Ю. В. Психологія стресу і методи корекції. – СПб: Питер, 2006. – 256 с.

Транслітераційний переклад літературних джерел

1. *Bochkor N. P. Sotsial'no-pedahohichna robota z dit'my u konfliktnyy ta post konfliktnyy period: metod. rekom. / N.P. Bochkor, Ye.V. Dubrovs'ka, O.V. Zales'ka ta in. – K. : MZhPTs «La Strada-Ukrayina», 2014. – 84 s.*
2. *Y'yn E.P. Psykholohyya yndyvdyual'nikh razlychyy / E.P. Y'yn. – SPb.: Pyter, 2004. – 556s.*
3. *Kuz'menko V.U. Rozvytok indyvdyual'nosti dytyny 3-7 rokiv: Monohrafiya. K.:NPU im. M.P.Drahomanova, 2005. – 453s.*
4. *Otych D.D. Kryteriyi klasyfikatsiyi stratehiy dolayuchoyi povedinky v psykholohiyi // Naukovyy chasopys NPU im. M.P. Drahomanova, 2010. – Seriya 12. – # 31 (55). – s. 61 – 67.*
5. *Synopsys diahnostychnykh kryteriyiv DSM-V ta protokoliv NICE dlya diahnostyky ta likuvannya osnovnykh psykhichnykh rozladiv u ditey ta pidlitkiv / perekl. z anhliys'koyi; upor. ta nauk. red. Lesya Pidlisets'ka (Seriya «Psykholohiya. Psykhiatriya. Psykhoterapiya»). – L'viv: Vydavnytstvo Ukrayins'koho katolyts'koho universytetu, 2014. – 112 s.*
6. *Shcherbatykh Yu. V. Psykholohiya stresu i metody korektsiyi. – SPb: Pyter, 2006. – 256 s.*

Кузьменко В. У. Диагностика индивидуально-психологических особенностей развития детей дошкольного возраста из семей участников АТО и внутренне перемещенных лиц. Обосновано актуальность исследования индивидуально-психологических особенностей развития детей дошкольного возраста из семей участников АТО и переселенцев. Осуществлен теоретический анализ научных исследований по проблемам стресса и психологических травм у детей. Охарактеризована цель и этапы исследования, среди которых выделено диагностический, формирующий и контрольно-оценочный. Представлена методика диагностики индивидуальных особенностей развития детей и авторский опросник. Представлены результаты пилотного опроса психологов дошкольных учреждений, в которых определены положительные и тревожные особенности развития детей из семей указанной категории. Доказано, что перенесенная детьми психотравма может спровоцировать появление как негативных, так и мобилизацию положительных личностных ресурсов. Среди своеобразных положительных особенностей развития детей указанных категорий психологи чаще всего отмечают проявления заботливости, активности, патриотизма, ответственности. Показано, что среди тревожных особенностей развития исследуемых детей преобладают нарушения эмоциональной (расстройства настроения, сна, наличие страхов, плаксивость), когнитивной (рассеянность) и коммуникативной сфер (замкнутость, агрессивность, упрямство, недоверие к окружающим). Доказано, что дети, которые пережили психотравму, нуждаются в эмоциональной поддержке взрослых, налаживании отношений со сверстниками, реализации индивидуального подхода, содержательном взаимодействии с родителями, активизации способностей и духовного потенциала.

Ключевые слова: диагностика, психотравма, переселенцы, участники АТО, стресс, фобии, индивидуальные особенности, развитие, дошкольный возраст.

Kuzmenko V. Diagnostics of individual psychological development specialties of pre-school children from families of ATO militaries and internally-moved personals. Research relevance of individual psychological development specialties of pre-school children from families of ATO militaries and internally-moved migrants is described. Theoretical analysis of children's stress and psychological traumas scientific research is provided. Target and stages of research are described, among which are highlighted diagnostic, forming and control-evaluative. Methodology of diagnostics of children development individual specialties and author's questionnaire. Results of trial questionnaire of pre-school establishments psychologists are presented, in which positive and negative development features of children from families of considered category are determined. It is proved, that held psychological trauma might bring as negative as well as stimulation of positive personal resources. Among specific positive specialties psychologists often notice manifestation of care, activity, patriotism and responsibility. It is shown, that between negative signs of development prevail breach of emotional (mood changes, sleep disturbance, fear, tearfulness) and communicative spheres (cliquishness, aggressiveness, stubbornness, mistrust to environment). Proved that kids, which went through psychological trauma need support of adults, stabilizing of relations with peers, individual approach, informative communication with parents, activation of abilities and mental potential.

Keywords: diagnostics, psychological trauma, migrants, ATO participants, stress, fobia, individual specialties, development, pre-school.

Відомості про автора:

Кузьменко Віра Ульянівна – доктор психологічних наук, професор, заступник декана з наукової роботи та міжнародного співробітництва факультета психології НПУ імені М.П.Драгоманова, м. Київ, Україна, vira@ukr.net

Information about the author:

Kuzmenko Vira – Doctor of Psychology, Professor, Deputy Dean of scientific work and international collaboration faculty of Psychology, National Pedagogical University of Mikhail Dragomanov, Kiev, Ukraine, vira@ukr.net

Статтю подано до друку 22.06.2017.

УДК 159.923.2

© О. А. Малихіна, 2017

О. А. Малихіна (м. Бердянськ)

ДОСЛІДЖЕННЯ КОГНІТИВНОГО КОМПОНЕНТУ В СТРУКТУРІ САМОПОВАГИ СТУДЕНТІВ

Малихіна О. А. Дослідження когнітивного компонента в структурі самоповаги студентів. У статті розглянуто особливості когнітивного компонента самоповаги у студентської молоді. Розкрито феномен самоповаги особистості в контексті дослідження свідомості та самосвідомості як центральних утворень у психічному житті особистості. Зазначено, що категорія самоповаги розглядається у взаємозв'язку з самооцінкою, самосвідомістю, почуттям власної гідності, моральною вихованістю. На основі теоретичного аналізу запропоновано структурну модель самоповаги в студентському віці, що включила в себе наступні компоненти: когнітивний, який характеризується уявленням про самого себе та самооцінкою заснованою на самопізнанні в процесі різноманітної діяльності та взаємодії з іншими людьми; емоційно-ціннісний, який включає позитивні емоції, почуття та сенсоутворювальні мотиви, що стають